

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Přírodovědecká fakulta

Katedra geografie

Kristýna Novotná

**Proměny struktury a využití krajiny v okolí bývalých
panských dvorů**

Bakalářská práce

Vedoucí práce: doc. Mgr. Jindřich Frajer, Ph.D.

Olomouc 2024

Bibliografický záznam

Autor (osobní číslo): Novotná Kristýna (R210307)

Studijní obor: Geografie

Název práce: Proměny struktury a využití krajiny v okolí bývalých panských dvorů

Title of thesis: Changes in the landscape structure and land use of the vicinity of the former manorial houses

Vedoucí práce: doc. Mgr. Jindřich Frajer, Ph.D.

Rozsah práce: s.33

Abstrakt: Bakalářská práce se zaměřuje na zkoumání proměny struktury a využití krajiny ve vybraných oblastech v okolí bývalých panských hospodářských dvorů na území České republiky. Analyzuje historické, současné a budoucí trendy v rozvoji krajiny a identifikuje faktory, které ovlivňují tuto proměnu. Metodologie zahrnuje kombinaci prostorové analýzy, geografických informačních systémů a terénního výzkumu.

Klíčová slova: Struktura krajiny, Využití krajiny, Dominikální půda, GIS

Abstract: The bachelor's thesis focuses on the investigation of the transformation of the structure and use of the landscape in selected areas in the vicinity of former manorial houses in the territory of the Czech Republic. It analyzes historical, current and future trends in landscape development and identifies factors that influence this transformation. The methodology involves a combination of spatial analysis, geographic information systems and field research.

Keywords: Landscape structure, Landscape use, Dominican land ,GIS

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně a všechny použité zdroje řádně citovala v příslušném seznamu.

V Olomouci dne 6. 5. 2024

Podpis: _____

Ráda bych poděkoval panu doc Mgr. Jindřichu Frajerovi Ph.D. za cenné rady, trpělivost a podporu během celého výzkumného procesu. Dále bych chtěl také poděkovat svým rodičům a přátelům za podporu a pomoc

Podklad pro zadání BAKALÁŘSKÉ práce studenta

Jméno a příjmení:	Kristýna NOVOTNÁ
Osobní číslo:	R210307
Adresa:	Malé Hradisko 360, Malé Hradisko, 79849 Malé Hradisko, Česká republika
Téma práce:	Proměny struktury a využití krajiny v okolí bývalých panských dvorů
Téma práce anglicky:	Changes in the landscape structure and land use of the vicinity of the former manorial houses
Jazyk práce:	Čeština
Vedoucí práce:	doc. Mgr. Jindřich Frajer, Ph.D. Katedra geografie

Zásady pro vypracování:

Bakalářská práce bude založena na výzkumu mikrostruktury krajiny v zázemí bývalých panských hospodářských dvorů. Případové studie dvorů budou vybrány na základě výsledků rešerše. Při jejich výběru by měl být brán v úvahu jak krajinný (krajinné typy), tak socioekonomický kontext (majetkové uspořádání, zaměření výroby). Počítá se s využitím historického GIS, jemuž jako podklad budou sloužit staré (historické) mapy většího měřítka (mapy panství, stabilní katastr a jeho deriváty, státní mapy 1:5000, katastrální mapy atd.), případně archivní letecké snímky.

Zásady pro vypracování:

Bakalářská práce bude založena na výzkumu mikrostruktury krajiny v zázemí bývalých panských hospodářských dvorů. Případové studie dvorů budou vybrány na základě výsledků rešerše. Při jejich výběru by měl být brán v úvahu jak krajinný (krajinné typy), tak socioekonomický kontext (majetkové uspořádání, zaměření výroby). Počítá se s využitím historického GIS, jemuž jako podklad budou sloužit staré (historické) mapy většího měřítka (mapy panství, stabilní katastr a jeho deriváty, státní mapy 1:5000, katastrální mapy atd.), případně archivní letecké snímky.

Seznam doporučené literatury:

JANÍK, T., BIČÍK, I., KUPKOVÁ, L. (2022): Transformation of Czech cultural landscapes over the past two centuries: typology based on model areas. *Geografie*, 127, 241–269.

KUPKOVÁ, I., BIČÍK, I. (eds.) (2022): Dědictví zmizelých krajín Česka. Kritický katalog výstavy. P3K: Praha.

SKALOŠ, J., MOLNÁROVÁ, K., KOTTOVÁ, P. (2012): Land reforms reflected in the farming landscape in East Bohemia and in Southern Sweden – Two faces of modernisation. *Applied Geography*, 35 (1-2), 114–123.

TÚMOVÁ, M. (2015): Mapy colloredo-mansfeldského panství Opočno z let 1749-1880. *Historická geografie*, 41 (1), 23–45.

ZELINKA, V., ZACHAROVÁ, J., SKALOŠ, J. (2021): Analysis of spatiotemporal changes of agricultural land after the Second World War in Czechia. *Scientific Reports*, 11, 12655.

ŽIŽKA, J. (2018): Hospodářské dvory bývalých panství v Čechách. 2. vydání. Národní památkový ústav: Praha.

Podpis vedoucího práce:

Datum:

Podpis vedoucího pracoviště:

Datum:

Obsah

1	Úvod	9
2	Cíle práce.....	10
3	Materiály a Metodika práce.....	11
3.1	Popis dat a sběr dat.....	11
3.1.1	Mapy stabilního katastru	11
3.1.2	Mapy reambulovaného katastru	11
3.1.3	Mapy pozemkového katastru katastru.....	12
3.1.4	Katastr nemovitostí	12
3.2	Zpracování dat v ArcGIS Pro.....	13
3.3	Krajinné metriky	14
3.4	Použité krajinné metriky	15
4	Charakteristika zájmových územích	17
4.1	Vymezení zájmového území	17
5	Katastrální vývoj a pozemkové reformy	18
5.1	Pozemkové úpravy ve starověku.....	18
5.2	Pozemkové reformy v 18. století.....	18
5.3	První pozemková reforma	18
5.4	Druhá pozemková reforma.....	19
5.5	Restituce majetku po roce 1948	19
6	Struktura krajiny.....	19
7	Vývoj krajiny.....	20
7.1	Vyhodnocení změn struktury krajiny v zájmových územích.....	20
8	Závěr.....	32
9	Seznam použité literatury a dalších pramenů.....	33

1 Úvod

Krajina je dynamická a neustále se proměňujícím prvkem lidského prostředí, který nese stopy historie, kultury a ekonomických aktivit. Jedním z významných aspektů této proměny jsou bývalé panské hospodářské dvory, které tvoří nedílnou součást kulturního dědictví a charakteru venkovského prostředí. Tyto dvory původně sloužící jako centra hospodaření a sídla významných šlechtických rodů, prošly v průběhu času značnými strukturálními a funkcionálními změnami, které ovlivnily jak samotnou krajinu, tak i životní styl obyvatel v jejich okolí.

Téma proměn struktury a využití krajiny v okolí bývalých panských hospodářských dvorů nabízí fascinující pohled do historie a současnosti venkovského prostředí. Studium těchto proměn přináší poznání o vlivu společenských, ekonomických a environmentálních faktorů na podobu krajiny životního prostředí. Zároveň umožňuje zkoumat adaptaci lidí na změny v jejich okolí a hledat udržitelné cesty rozvoje venkovských oblastí.

Tato bakalářská práce se zaměřuje na analýzu vývoje krajiny v okolí bývalých panských hospodářských dvorů a jejich vliv na strukturu a využití krajiny ve čtyřech sledovaných obdobích od dob stabilního katastru až po současnost.

Kombinace historického výzkumu a současné analýzy poskytne komplexní pohled na proměny struktury a využití krajiny v okolí vybraných bývalých panských hospodářských dvorů.

V první části práce je stanoven cíl práce a metodika. V druhé části je blíže představeno zájmové území. Následující kapitoly se věnují teoretickému rozboru problematiky. V kapitole 7 jsou již představeny jednotlivé výsledky studie. Následuje závěr a knižní a internetové zdroje.

2 Cíle práce

Cílem této práce je zkoumat proměny struktury a využití krajiny v okolí bývalých hospodářských dvorů. Prostředí těchto dvorů bude podrobně analyzováno a porovnáváno. Výběr těchto specifických hospodářských sídel byl proveden na základě několika kritérií, jako jsou typ půdy, nadmořská výška a klimatické podmínky.

Katastrální údaje budou dále detailně analyzovány a porovnávány v různých časových obdobích. Mezi tyto období patří i politické změny, které se v minulosti odehrály na našem území.

3 Materiály a Metodika práce

Jak jsem zmiňovala více, cílem této práce bylo zkoumat proměny struktury a využití krajiny ve vybraných územích bývalých panských dvorů. Ty jsou interpretovány pomocí vypočtených krajinných metrik v prostředí geografického informačního systému (GIS) na základě změn struktury krajiny mezi čtyřma časovými horizonty.

3.1 Popis dat a sběr dat

Tato práce je zejména založena na sběru dat pro následnou tvorbu map. Hlavním prvkem mapových listů jsou rozsáhlé pozemky, které původně patřily šlechtickým rodům. Veškerá tato data byla získána z veřejně dostupných internetových zdrojů nebo získána prostřednictvím vlastního průzkumu, který probíhal buď přímo v terénu nebo analyzováním ortofotosnímků a historických map.

3.1.1 Mapy stabilního katastru

Základním a zároveň prvním zdrojem pro sledování proměn v zájmových území byl stabilní katastr. Skeny těchto map jsou získány z geoportálu Českého úřadu zeměměřický a katastrální (ČÚZK). Díky jejich velkému měřítku a jejich přesnému zpracování poskytují hodnotné informace o využití a charakteru území v období před významnými zásahy do krajiny. (BRŮNA, V., KŘOVÁKOVÁ, K., NEDBAL, V, 2005).

Jeho měření probíhalo od roku 1824 a s přestávkami až do roku 1843. V rámci stabilního katastru byly pozemky rozděleny na dvě hlavní kategorie: pozemky dle podrobné, jako jsou role, louky, vinice, pastviny a lesy, a pozemky daně prosté, tedy, ty, které byly osvobozeny od daně. Mezi tyto pozemky patřily hospodářsky nepoužitelné plochy, neplodná půda, skály, veřejné silnice a cesty, řeky, průplavy a hřbitovy (MAŠEK, 1948).

3.1.2 Mapy reambulovaného katastru

Kvůli rychlému stárnutí stabilního katastru bylo nařízeno provedení tzv. reambulace stabilního katastru. Reambulace stabilního katastru byla procesem, který se uskutečnil v letech 1869 až 1882. Jednalo se o opětovné zaměření a aktualizaci katastrálního mapování, které původně proběhlo v rámci stabilního katastru. Cílem

reambulace bylo překonat nedostatky a chyby původního mapování a zajistit větší přesnost a spolehlivost katastrálních dat. Tento proces měl zlepšit kvalitu evidovaných informací o pozemcích, jejich vlastnicích a využívání. Tento plán však nebyl realizován v takovém rozsahu, jak bylo plánováno, protože nový katastrální zákon č. 177/1927 Sb. zrušil povinnost pravidelných revizí. Od roku 1898 byla v katastru zavedena metrická míra (MAŠEK, 1948).

3.1.3 Mapy pozemkového katastru katastru

Pozemkový katastr z roku 1927 byl systém evidování nemovitostí, který byl zaveden v Československu novým katastrálním zákonem č. 177/1927 Sb. Tento katastr nahradil předchozí systém, který byl využíván v předchozích obdobích. Pozemkový katastr z roku 1927 byl modernizovaným systémem pro evidence vlastnictví, hranic, výměr, a dalších údajů týkajících se pozemků a nemovitostí. Tento systém sloužil k organizaci a evidenci práv k nemovitostem, což zahrnovalo přesné vymezení hranic parcel, zaznamenání vlastnických práv a dalších základních informací o pozemcích. Pozemkový katastr z roku 1927 měl za cíl zlepšit správu nemovitostí a usnadnit právní postupy související s nemovitým majetkem (ČÚZK, 2016).

3.1.4 Katastr nemovitostí

Po roce 1989 došlo k nové právní úpravě týkající se katastru nemovitostí České republiky, která začala platit od 1. 1. 1993. Tato úprava integrovala funkce bývalé pozemkové knihy a pozemkového katastru do jednoho systému. Katastr nemovitostí spravují katastrální úřady a zapisují se do něj věcná práva vkladem nebo záznamem. Katastrální operát obsahuje geodetické informace (SGI), popisné informace (SPI) a další dokumentaci. Zjednodušená evidence pozemků byla zavedena pro soukromé pozemky dříve užívané socialistickými organizacemi. Digitalizace SPI proběhla v letech 1994-1998 a katastr nemovitostí byl doplněn o údaje o bonitovaných půdně ekologických jednotkách (BPEJ). Od roku 2001 je katastr nemovitostí veden v informačním systému katastru nemovitostí (ISKN), což umožnilo dálkový přístup k údajům katastru (ČÚZK, 2016).

3.2 Zpracování dat v ArcGIS Pro

Zpracování tematických map bylo prováděno pomocí softwaru ArcGIS Pro 3.0. od firmy Esri. Tento program umožňuje úpravu geografických dat, včetně pokročilých úprav, a také kartografické zpracování tematických map.

Po spuštění programu nový (prázdný) projekt a potvrdit kliknutím na „OK“. V tomto kroku je vhodné zároveň projekt ihned uložit pomocí Menu (File → Save). Následně zvolíme adresář a pojmenujeme soubor.

Dalším důležitým krokem je také nastavit správný vhodný souřadnicový systém. Klikneme tedy pravým tlačítkem myši na vrstvy (Layers) v tabulce obsahu projektu (Table of Contents), vybereme vlastnosti a ve záložce souřadnicový systém (Coordinate System) zvolíme vhodný systém pro danou oblast. Pro různé části světa jsou k dispozici různé souřadnicové systémy. Pro naši práci byl určen systém S-JTSK (Select coordinate system).

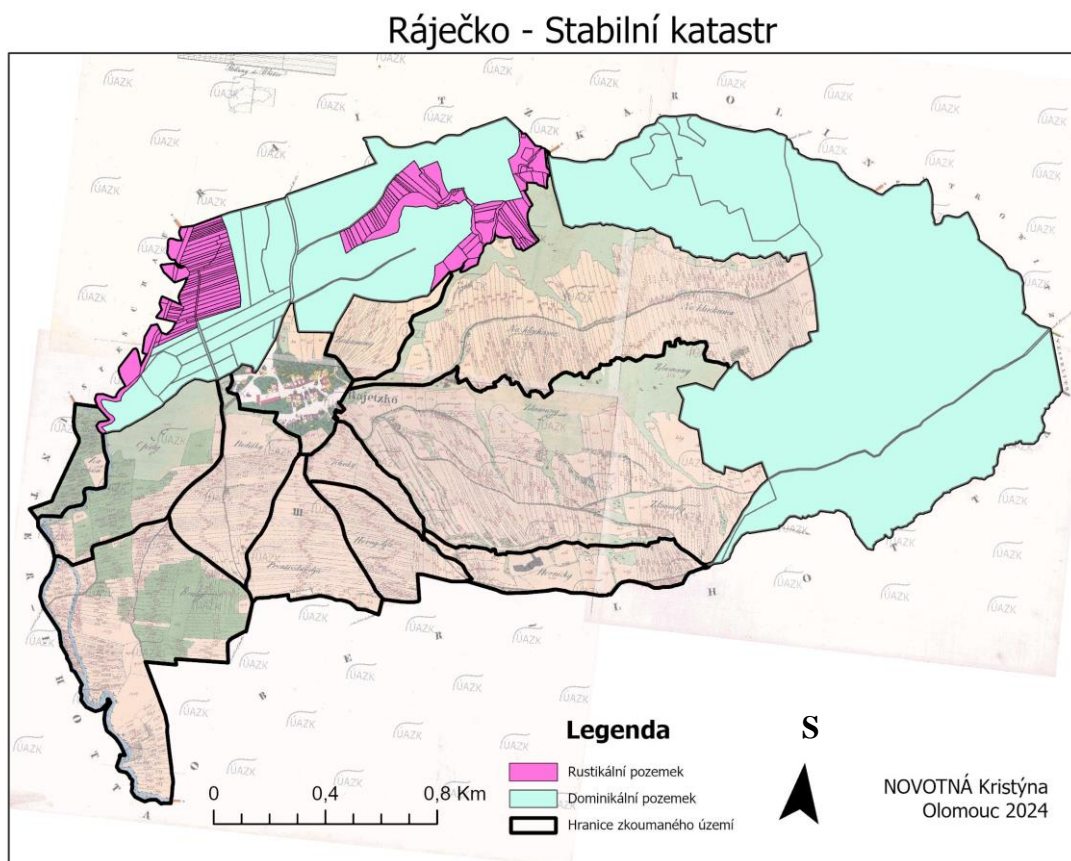
Nyní je potřeba přidat mapové podklady do programu. Vzhledem k velkému množství sledovaných zájmových území a období, je vhodné vytvořit pro každé sledované území samostatný projekt.

Po přidání našich mapových podkladů, které nemají přidělený koordinační systém, protože se nachází ve formátovém souboru JPEG, je potřeba je transformovat do souřadnicového soustavy. K tomu nám poslouží proces zvaný georeferencování. V této liště vybereme vrstvu, kterou máme v plánu georeferencovat. Pravým tlačítkem myši klikneme na Add Control Points. Následně je potřeba vybrat společné body. Po propojení alespoň přes tři body, můžeme georeferencování uložit.

Nyní, když jsou připravené všechny podklady, můžeme vytvořit první polygonovou vrstvu, kterou chceme editovat. Při vytváření polygonů je potřeba přiřazovat námi sledované hodnoty, a to využití půdy a jejich majitele. Jak uvádíme v úvodu této práce, naše pozornost je převážně zaměřena na dominikální půdu. Proto jsme při tvorbě polygonů v rámci stabilního katastru cíleně vybírali oblasti, kde dominikální pozemky převažují jako dominantní část území.

Na prvním obrázku, označeném číslem 1, je prezentována finální mapa prvního časového období, ve stabilním katastru, obce Ráječko. Tato obec je geograficky rozdělena do několika místních částí. Dominikální pozemky jsou identifikovány modrou barvou, přičemž tyto pozemky jsou významné v rámci vybraných lokalit. Naopak, rustikální

pozemky jsou zobrazeny růžovou barvou a jsou na první pohled patrně menší než dominikální pozemky.

Obr.1 Příklad vymezení modelové oblasti Ráječko

Dále je třeba spočítat jejich rozlohu pomocí funkce Calculate Geometry. Zde si nastavíme jednotky, jaké jsou pro tvorbu a výpočet potřeba.

3.3 Krajinné metriky

Krajinné metriky jsou kvantitativní měřítka používaná k popisu a analýze různých aspektů krajiny, včetně její struktury, vzorců, procesů a funkcí. Tyto metriky umožňují kvantifikovat různorodost, rozmanitost, fragmentaci, konektivitu a další charakteristiky krajiny. Jsou důležitým nástrojem pro environmentální management, územní plánování, ochranu přírody a udržitelný rozvoj, poskytující kvantitativní základ pro rozhodování a monitorování změn v krajině (Uuemaa, Mander 2013).

V dnešní době se vyskytuje rozsáhlá paleta metrik, které popisují různé vlastnosti prvků krajiny, jako jsou jejich rozměr, forma, početnost, hustota, izolovanost, rozmanitost

(variabilita mezi prvky krajiny), spojitost (propojení prvků krajiny) a další. Termín "krajinné prvky" obvykle označuje jednotlivé typy biotopů, ekosystémů nebo různé typy oblastí s různými přírodními prvky. Nejčastěji se však pojmem "krajinné prvky" myslí oblasti využití krajiny (land use) nebo krajinné pokrytí (land cover). Krajinné metriky mohou být počítány na úrovni plochy, třídy (skupiny prvků stejného typu, jako je například krajinné pokrytí) nebo na úrovni celé krajiny (komplex všech krajinných prvků v daném území) (Botequilha-Leitão a kol. 2006).

Existuje skupina metrik, které jsou snadno pochopitelné a interpretovatelné. Nicméně, jsou zde i metriky, které jsou mnohem komplexnější a často se skládají z kombinace více jednodušších indexů, což může ztížit jejich interpretaci. Metriky jako index tvaru plošek nebo index kontrastu hranic plošek. Jsou metriky, které lze spočítat buď jako aritmetický průměr, nebo jako vážený průměr podle plochy jednotlivých plošek. Volba druhého přístupu může v některých případech poskytnout významnější informace.

Mezi často využívané metriky patří několik ukazatelů, jako je například počet jednotlivých plošek v krajině (Number of Patches, NP), hustota výskytu plošek (Patch Density, PD), průměrná velikost plošek (Mean Patch Size, MPS), index průměrného tvaru plošek (Mean Shape Index, MSI), procentuální zastoupení jednotlivých typů pokrytí krajiny (Proportion of Landscape, PLAND), hustota hranic mezi různými ploškami (Edge Density, ED), celková délka těchto hranic (Total Edge, TE), průměrný poměr obvodu plošek k jejich rozloze (Mean Perimeter-Area Ratio, MPAR), průměrná vzdálenost k nejbližší sousední plošce stejného typu (Mean Nearest Neighbour) nebo také Shannonův index diverzity (Shannon's Diversity Index, SHDI).

3.4 Použité krajinné metriky

Shannonův index diverzity je často používaným nástrojem v ekologických studiích pro kvantifikaci rozmanitosti v daném prostředí. Vypočítává se na základě počtu různých typů ploch a jejich rozlohy, což odráží jak pestrost, tak i vyváženost rozložení ploch. Ve studiích diverzity rostlinných společenstev se obvykle používá podíl pokryvnosti jednotlivých druhů na celkové ploše. Shannonův index diverzity roste s počtem různých typů ploch a/nebo s vyvážeností jejich plošného zastoupení (BOLTIŽIAR, OLAH, 2009).

$$H' = - \sum_{i=1}^n P_i * \ln(P_i)$$

Index ekvitability, který vyjadřuje vyváženost rozdělení druhů podle jejich pokryvnosti (BOLTIŽIAR, OLAH, 2009).

$$J' = \frac{H'}{\ln S}$$

Krajinná dominance popisuje význam a rozsah, kterým jednotlivé prvky krajinářské struktury ovlivňují funkci ekosystému nebo reakci ekosystému na vnější vlivy. Tento koncept se zaměřuje na identifikaci dominantních faktorů v krajině, které mají největší vliv na prostorovou organizaci a funkční procesy ekosystému (O'Neill et al. 1988)

$$D' = H_{max} + \sum_{i=1}^s P_i * \ln(P_i)$$

Hustota okrajů (Edge Density) je míra, která vyjadřuje poměr délky okrajů mezi různými typy krajinných prvků a celkovou plochou pozorované oblasti (Hargis et al. 1998).

$$ED = \frac{E}{A}$$

Hustota plošek (Edge Density) je míra, kterou lze vyjádřit počet různých typů krajinných prvků na jednotku plochy v prostorové oblasti. Tato míra se používá k charakterizaci rozmanitosti prostředí nebo habitatů v krajině (Hargis et al. 1998).

$$PD = \frac{N}{A}$$

Průměrná délka hranic (Mean Patch Edge) je statistický ukazatel, který udává průměrný počet plošek (patchů) na jednotku plochy v daném prostředí (Hargis et al. 1998).

$$MPE = \frac{E}{N}$$

Průměrná plocha plošky (Mean Patch Size) je ukazatel používaný v ekologii krajiny k popisu průměrné velikosti jednotlivých fragmentů (patchů) v prostoru. Tento ukazatel poskytuje informace o velikosti prostorových jednotek (Hargis et al. 1998).

$$MPS = \frac{A}{N}$$

Tyto metriky jsou analyzovány pro každé zkoumané časové období odděleně, což nám umožňuje provádět srovnání jak mezi jednotlivými obdobími, tak i v rámci jednotlivých časových úseků. Takto strukturované hodnocení přináší komplexní vhled do dynamiky změn v krajině a umožňuje nám lépe porozumět vývoji krajinářských procesů v průběhu času.

4 Charakteristika zájmových územích

4.1 Vymezení zájmového území

Zájmové území bylo vybráno na základě modelových oblastí, které se nacházejí na různých částech Moravy a mají odlišné přírodní podmínky.

Tab. 1 Vybrané fyziogeografické proměnné v zájmových územích

	Průměrná nadmořská výška (m n. m.)	Převažující typ půdy (index)	Klimatická oblast (Quitt 1971)	Panství
Javůrek	474	Lum/Kam	MT10	Říčany
Litenčice	358	HNm	MT11	Litenčice
Pravčice	193	CEI	T2	Kroměříž
Ráječko	268	FLm	MT9/MT10	Blansko
Skalice nad Svitavou	330	FLq	MT9/MT10	Boskovice
Slatinice	247	CEm	T2/MT11	Plumlov
Věžky u Přerova	202	FLq	T2	Přestavky
Víceměřice	208	CCm	T2	Měřice
Výšovice	224	CEm	MT10/MT11	Šternberk
Zborovice	247	HNm	T2	Zborovice

Zdroj: vlastní, 2024

V tabulce č. 1 jsou uvedeny relevantní fyziogeografické proměnné, včetně průměrné nadmořské výšky, převažujících typů půd, klimatických oblastí a panství, do kterých daný hospodářský dvůr spadá.

5 Katastrální vývoj a pozemkové reformy

5.1 Pozemkové úpravy ve starověku

V období středověku bylo vlastnictví zemědělské půdy založeno na feudálních principech, kdy půda patřila nejvyšším společenským vrstvám. Největšími vlastníky půdy byly panovnické rody, šlechta a církevní instituce, kterým kromě zemědělských pozemků náležely také rybníky, lesy, vesnice, osady a dokonce i obyvatelstvo. Správu tohoto majetku zajišťoval systém správců pozemků, šafářů, hajných, rybářů a dalších (JECH, 2008).

Feudální vrchnost měla absolutní kontrolu nad svými pozemky. U šlechty byla půda rozdělena na dvě části: dominikál a rustikál. Dominikál, známý také jako panská půda, byl přímo obhospodařován panem pomocí robotní síly a námezdních dělníků. Rustikál označoval půdu, která byla dědičně pronajímána sedlákům (Právo české, slovanské).

5.2 Pozemkové reformy v 18. století

Významné změny v pozemkových vztazích nastaly v roce 1848, kdy byl vydán císařský patent o zrušení poddanství a roboty. Tento krok umožnil bývalým poddaným převzít vlastnictví nad pozemky, které dosud obdělávali. Avšak tento proces převzetí vlastnictví byl často spojen s finančními obtížemi, což vedlo k zadlužení rolníků. Kromě toho pozemky často trpěly různými právními a technickými nedostatky, jako například rozdrobenost, rozptýlenost a nevhodný tvar, což omezovalo jejich efektivní využití. Tato situace nadále vedla rolníky k uvědomění si problémů a k snahám o zlepšení této situace (Vaňous, 2013).

5.3 První pozemková reforma

První pozemková reforma, známá také jako předválečná pozemková reforma, na území naší republiky se uskutečnila v roce 1919. Reforma se uskutečnila vydáním zákona záborového č. 215/1919 Sb. O zabrání velkého majetku. Podle zákonů o pozemkové reformě byly konsolidovány pozemky jednotlivých vlastníků, pokud jejich rozloha přesahovala 150 hektarů zemědělské půdy a 250 hektarů celkové půdy. Pravidla přidělování pozemků drobným zemědělcům a dalším zájemcům stanovil zákon o přidělu. Zákon o náhradách určil, jakým způsobem mají být vlastníkům, jejichž pozemky byly konsolidovány, vyplaceny náhrady. Nicméně tato první pozemková reforma nebyla

prováděna systematicky. V důsledku toho vznikly tzv. zbytkové velkostatky s velkými rozlohami, zatímco cca 630 000 přídělců obdrželo půdu o průměrné rozloze 1 hektaru (Maršíková, Maršík, 2007).

5.4 Druhá pozemková reforma

Druhá pozemková reforma, podporovaná zákonem č. 46/1948 Sb. (později novelizovaným č. 88/1950 Sb.), byla navržena k trvalé úpravě vlastnictví zemědělské a lesní půdy. Probíhala paralelně s revizí první pozemkové reformy v letech 1948 a 1949. Změny ve vlastnictví pozemků byly regulovány zákony jako například zákon č. 43/1948 Sb. o zemědělském úvěru a zákon č. 47/1948 Sb. o technicko-hospodářských úpravách pozemků. Druhá reforma vedla k nabytí vlastnictví státu nad půdou prostřednictvím nuceného výkupu. Po vykoupení půdy byla přerozdělena menším zemědělcům, což mělo za cíl podpořit rozvoj drobného rolnictví a zvýšit sociální spravedlnost v zemědělském sektoru. Tato reforma dále vedla ke vzniku jednotných zemědělských družstev a podporovala kolektivizaci zemědělství, což byl klíčový prvek komunistického režimu v ekonomické politice (ELIÁŠ, 2016).

5.5 Restituce majetku po roce 1948

Restituce je proces, který má za cíl napravit majetkové křivdy. Zákon o půdě definuje restituci jako převod vlastnictví zemědělského majetku ze státu zpět na jeho původní majitele nebo jejich dědice. Tento proces spadá pod restituční tituly uvedené v zákoně č. 229/1991 Sb. Restituce slouží jako prostředek k nápravě majetkových křivd způsobených nucenou konfiskací nebo znárodněním majetku státem. Rozhodné období pro restituci je mezi 25. únorem 1948 a 1. lednem 1990 (PRŮCHODOVÁ, 1997).

6 Struktura krajiny

Jednou z definic krajinné struktury, kterou publikoval Walz (2011), kde definuje strukturu krajiny, která odráží charakteristický obraz krajiny, který je determinován nejen typem jejího využití, ale také velikostí, tvarem, uspořádáním a rozmístěním jednotlivých krajinných prvků. Tyto prvky jsou klíčové pro pochopení fungování krajiny a jejích procesů. Analýza funkčnosti krajiny se využívá nejen k posouzení stavu daného území, sledování jeho změn, ale i k porovnání efektivity správy a využívání různých typů krajiny (Křováková, Semerádová, Mudrochová, Skaloš 2015).

7 Vývoj krajiny

Cílem této práce bylo porozumět změnám ve struktuře a využití krajiny v blízkosti bývalých panských hospodářských dvorů. Jak je již zmíněno v teoretické části, největšími změnami ve struktuře krajiny probíhalo během výše zmíněných pozemkových reforem.

7.1 Vyhodnocení změn struktury krajiny v zájmových územích

Pro zkoumání změn v krajinné struktuře v historických krajinách jsme zvolili srovnání 5 krajinných ukazatelů. Patří mezi ně Shannonův index biodiverzity, hustota okrajů plošky, průměrná délka hranic a průměrná velikost plošek. Tyto krajinné ukazatele jsme zkoumali na deseti vybraných zájmových územích, u kterých jsme se u map stabilního katastru zaměřili na dané položení, na kterém dominovala dominikální půda. V těchto položení jsme nadále pozorovali změny struktury a využití krajiny ve čtyřech sledovacích obdobích.

Tabulka č.2 – Plocha zkoumaných oblastí

Zájmové území	Dominikální pozemky ha	Rustikální pozemky ha	Celkem
Javůrek	672,4	90,4	762,7
Litenčice	323,2	44,6	367,8
Pravčice	131,2	66,1	197,3
Ráječko	188,3	20,9	209,2
Skalice nad Svitavou	67,9	91,6	159,5
Slatinice	186,2	205,9	392,0
Věžky u Přerova	41,3	40,0	81,3
Víceměřice	133,4	82,1	215,5
Výšovice	169,6	130,8	300,4
Zborovice	353,1	117,6	470,7

Zdroj: vlastní, 2024

V tabulce č. 2 jsou uvedeny rozlohy zkoumaných oblastí. Pro výběr konkrétních lokalit jsme zohlednili dominance dominikálních pozemků v daných částích obcí nebo jejich významnou rozlohu na daných územích, jak je patrné například u obcí Skalice nad Svitavou a Slatinice.

Tabulka č.3 – Shannonův index diverzity

SDI	Dominikální pozemek				Rustikální pozemek			
	SK	RK	PK	KN	SK	RK	PK	KN
Javůrek	0,8	0,8	0,9	0,8	0,9	0,6	0,9	1,0
Litenčice	0,8	0,8	0,5	0,6	0,7	0,4	0,3	0,3
Pravčice	0,6	0,9	0,8	0,8	0,2	0,2	0,3	0,2
Ráječko	0,8	0,8	0,9	1,0	0,8	0,9	1,0	0,5
Skalice nad Svitavou	0,8	0,8	0,3	0,7	0,7	0,8	0,7	0,7
Slatinice	0,5	0,6	0,6	0,8	0,2	0,6	0,6	0,5
Věžky u Přerova	1,1	0,9	0,6	0,5	0,8	0,8	0,4	0,4
Víceměřice	0,8	0,3	0,4	0,2	0,2	0,3	0,5	0,5
Výšovice	0,7	0,6	0,5	0,2	0,3	0,2	0,2	0,2
Zborovice	1,0	1,0	1,0	0,9	0,3	0,2	0,3	0,3
Celkem	7,8	7,7	6,5	6,6	5,0	5,0	5,3	4,6

Vysvětlivky: SK – stabilní katastr, RK – mapy reambulovaného katastru, PK – mapy pozemkového katastru, KN – Katastr nemovitostí

Zdroj: vlastní, 2024

Jak již bylo zmíněno v teoretické části. Změny struktury krajiny se zkoumaly ve čtyřech časových obdobích v převážně v položení, které dominují rozlohou dominikálních pozemků.

Shannonův index diverzity (SDI) reflektuje úroveň rozmanitosti jednotlivých typů v krajině. Při úplné dominanci konkrétního typu krajiny dosahuje index hodnoty 0. Naopak, čím je hodnota indexu vyšší, tím větší je variabilita různých typů krajiny na celkové ploše krajiny (Uemaa, Mander 2013).

Z tabulky č. 3 je patrné, že dominikální pozemky během období stabilního katastru, které spadá do 19. století, byly dominikální pozemky často charakterizovány větší rozmanitostí než v současnosti. Tato rozmanitost byla důsledkem specifických sociálních, hospodářských a politických podmínek tehdejší doby.

Prvním důvodem byla široká diverzifikace využití půdy. Dominikální pozemky, které byly v držení šlechty či církve, často zahrnovaly různorodé typy půdy včetně lesů, luk, pastvin a polí. Tento rozmanitý charakter využití byl důsledkem potřeb šlechtických rodů, které si často zakládaly rozsáhlé hospodářské komplexity, které zahrnovaly nejen zemědělské, ale i lesní, lovecké a rekreační oblasti.

Druhým faktorem byla nižší míra intenzifikace zemědělského hospodaření. V době Stabilního katastru nebyly k dispozici moderní technologie a techniky intenzivního

zemědělství, což znamenalo, že půda byla obvykle využívána více extenzivními způsoby. To umožňovalo koexistenci různých typů půdy a ekosystémů na relativně malých územích.

Třetím faktorem byla menší fragmentace krajiny. Šlechtické domény často zahrnovaly rozsáhlá souvislá území, která byla využívána pro různé účely. Tím pádem nebyla krajina tolik fragmentována lidskou činností, což podporovalo rozmanitost přírodních a kulturních prvků.

V současné době dochází k homogenizaci krajiny, kde v důsledku intenzivního zemědělství, urbanizace a infrastrukturního rozvoje dochází k ztrátě biodiverzity a rozmanitosti prostředí.

Příklad urbanizace můžeme pozorovat obcích jako Javůrek, Pravčice a Slatinice, kde došlo k nárůstu diverzity, což je způsobeno rozšířením obce a zároveň nárůstu zastavěných ploch.

Tabulka č.4 – index ekvitability

Ekvitabilita	Dominikální pozemek				Rustikální pozemek			
	SK	RK	PK	KN	SK	RK	PK	KN
Javůrek	0,2	0,3	0,3	0,3	0,2	0,1	0,2	0,2
Litenčice	0,3	0,2	0,1	0,1	0,2	0,1	0,1	0,1
Pravčice	0,2	0,2	0,1	0,2	0,1	0,2	0,1	0,1
Ráječko	0,3	0,3	0,2	0,3	0,2	0,2	0,2	0,1
Skalice nad Svitavou	0,3	0,3	0,1	0,2	0,2	0,3	0,2	0,2
Slatinice	0,3	0,2	0,2	0,2	0,1	0,1	0,2	0,1
Věžky u Přerova	0,3	0,3	0,1	0,1	0,2	0,2	0,1	0,1
Víceměřice	0,2	0,1	0,1	0,1	0,0	0,1	0,2	0,2
Výšovice	0,2	0,2	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Zborovice	0,2	0,3	0,2	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1

Vysvětlivky: SK – stabilní katastr, RK – mapy reambulovaného katastru, PK – mapy pozemkového katastru, KN – Katastr nemovitostí

Zdroj: vlastní, 2024

Jak již bylo zmíněno v teoretické části. Změny struktury krajiny se zkoumaly ve čtyřech časových obdobích v převážně v položení, které dominují rozlohou dominikálních pozemků.

Shannonův index diverzity (SDI) reflektuje úroveň rozmanitosti jednotlivých typů v krajině. Při úplné dominanci konkrétního typu krajiny dosahuje index hodnoty 0.

Naopak, čím je hodnota indexu vyšší, tím větší je variabilita různých typů krajiny na celkové ploše krajiny (Uuemaa, Mander 2013).

Z tabulky č. 4 je patrné, že dominikální pozemky během období stabilního katastru, které spadá do 19. století, byly dominikální pozemky často charakterizovány větší rozmanitostí než v současnosti. Tato rozmanitost byla důsledkem specifických sociálních, hospodářských a politických podmínek tehdejší doby.

Prvním důvodem byla široká diverzifikace využití půdy. Dominikální pozemky, které byly v držení šlechty či církve, často zahrnovaly různorodé typy půdy včetně lesů, luk, pastvin a polí. Tento rozmanitý charakter využití byl důsledkem potřeb šlechtických rodů, které si často zakládaly rozsáhlé hospodářské komplexity, které zahrnovaly nejen zemědělské, ale i lesní, lovecké a rekreační oblasti.

Druhým faktorem byla nižší míra intenzifikace zemědělského hospodaření. V době Stabilního katastru nebyly k dispozici moderní technologie a techniky intenzivního zemědělství, což znamenalo, že půda byla obvykle využívána více extenzivními způsoby. To umožňovalo koexistenci různých typů půdy a ekosystémů na relativně malých územích.

Třetím faktorem byla menší fragmentace krajiny. Šlechtické domény často zahrnovaly rozsáhlá souvislá území, která byla využívána pro různé účely. Tím pádem nebyla krajina tolik fragmentována lidskou činností, což podporovalo rozmanitost přírodních a kulturních prvků.

V současné době dochází k homogenizaci krajiny, kde v důsledku intenzivního zemědělství, urbanizace a infrastrukturního rozvoje dochází k ztrátě biodiverzity a rozmanitosti prostředí.

Příklad urbanizace můžeme pozorovat obcích jako Javůrek, Pravčice a Slatinice, kde došlo k nárůstu diverzity, což je způsobeno rozšířením obce a zároveň nárůstu zastavěných ploch.

Tabulka č.5 – Krajinná dominance

Dominance	Dominikální pozemek				Rustikální pozemek			
	SK	RK	PK	KN	SK	RK	PK	KN
Javůrek	0,6	0,1	0,2	0,2	0,7	0,7	0,7	0,6
Litenčice	0,2	0,5	0,9	0,8	0,4	0,7	0,8	0,8
Pravčice	0,6	0,5	0,8	0,8	0,3	0,2	0,2	0,3
Ráječko	0,3	0,3	0,5	0,4	0,6	0,5	0,4	0,9
Skalice nad Svitavou	0,3	0,3	0,8	0,4	0,4	0,3	0,3	0,4
Slatinice	0,2	0,7	0,8	0,6	1,2	0,8	0,7	0,9
Věžky u Přerova	0,3	0,2	1,0	0,8	0,6	0,6	0,8	0,9
Víceměřice	0,6	0,8	0,7	0,9	1,2	0,8	0,6	0,6
Výšovice	0,4	0,5	0,6	0,9	0,8	0,9	0,9	0,9
Zborovice	0,4	0,4	0,4	0,7	0,4	0,5	0,4	0,1

Vysvětlivky: SK – stabilní katastr, RK – mapy reambulovaného katastru, PK – mapy pozemkového katastru, KN – Katastr nemovitostí

Zdroj: vlastní, 2024

Dalším zkoumaným aspektem byla krajinná dominance. V tabulce č. 5 lze pozorovat výrazně menší míru krajinné dominance na dominikálních pozemcích v porovnání s rustikálními. Tento jev představuje významný fenomén, který lze analyzovat v kontextu historického vývoje, lidské činnosti a využití krajiny. Stejně jako u předchozích tabulek je zde patrný podobný důvod pro menší krajinnou dominanci. Větší rozmanitost na pozemcích dominikálních je důsledkem rozmanitých využití, jako jsou lesy, pastviny a orná půda, zatímco na rustikálních pozemcích převažuje převážně orná půda.

Také lze zaznamenat, že krajinná dominance na pozemcích s historickým charakterem dominikální půdy narůstala od doby stabilního katastru až po současnost. Jedním z hlavních důvodů může být urbanizace a rozvoj infrastruktury. Od doby stabilního katastru proběhly významné změny v oblasti urbanizace a rozvoje infrastruktury. Dominikální pozemky, které mohly být dříve vzdálené od urbanizovaných oblastí, mohly být postupně zahrnuty do rozrůstajících se městských či předměstských oblastí, což vedlo k jejich přeměně na zastavěné plochy, infrastrukturní sítě a další urbanizované prvky.

Dalším z důvodů důvodem nárůstu krajinné dominance může být změna v zemědělských praktikách. Od doby stabilního katastru prošlo zemědělství výrazným vývojem, přičemž moderní technologie a techniky umožnily intenzifikaci zemědělské produkce. Dominikální pozemky, které mohly být dříve využívány pro různorodé účely,

jako jsou lesy, pastviny a orná půda, byly možná přeměněny na intenzivně zemědělsky využívané oblasti, což vedlo ke zvýšení dominance určitých plodin nebo typů krajiny.

Tabulka č.6 – Hustota okrajů

Hustota okrajů Km/ha	Dominikální pozemek				Rustikální pozemek			
	SK	RK	PK	KN	SK	RK	PK	KN
Zborovice	0,11	0,26	0,25	0,42	0,92	0,92	0,90	0,91
Pravčice	0,42	0,36	0,75	0,71	2,70	3,02	0,52	0,39
Litenčice	0,33	0,40	0,58	0,44	1,84	1,89	1,89	0,83
Výšovice	0,25	0,79	0,51	0,56	1,66	1,77	0,98	0,46
Víceměřice	0,20	0,22	0,60	0,69	1,07	1,30	0,68	0,76
Ráječko	0,19	0,19	0,39	0,37	1,68	0,85	1,01	1,29
Slatinice	0,12	0,67	0,51	0,75	0,72	0,71	0,61	0,40
Skalice nad Svitavou	0,28	0,36	0,84	0,74	0,80	0,97	1,05	0,86
Věžky u Přerova	0,36	0,56	0,78	0,80	0,72	1,19	0,63	0,69
Javůrek	0,15	0,13	0,15	0,15	0,68	0,83	0,73	0,64

Vysvětlivky: SK – stabilní katastr, RK – mapy reambulovaného katastru, PK – mapy pozemkového katastru, KN – Katastr nemovitost

Zdroj: vlastní, 2024

Tabulka č.7 – Hustota plošek

Hustota plošek ha	Dominikální pozemek				Rustikální pozemek			
	SK	RK	PK	KN	SK	RK	PK	KN
Javůrek	0,17	0,08	0,16	0,14	1,83	2,10	2,08	1,70
Litenčice	0,51	0,76	1,32	0,81	3,95	4,08	4,13	2,49
Pravčice	0,53	0,45	2,55	2,26	3,71	4,71	1,68	1,24
Ráječko	0,16	0,16	1,08	0,93	7,51	3,10	4,24	5,39
Skalice nad Svitavou	0,34	0,47	2,37	2,21	1,90	2,56	3,00	2,33
Slatinice	0,05	1,59	1,21	1,92	0,55	0,58	1,34	0,87
Věžky u Přerova	0,56	2,30	2,25	2,47	1,68	4,43	1,93	2,18
Víceměřice	0,35	0,50	1,51	1,56	1,95	3,05	1,71	2,90
Výšovice	0,25	2,94	1,12	1,19	2,45	2,69	1,77	0,99
Zborovice	0,09	0,36	0,34	0,66	1,34	1,28	1,56	1,57
Celkem	3,01	9,60	13,91	14,15	26,88	28,57	23,43	21,65

Vysvětlivky: SK – stabilní katastr, RK – mapy reambulovaného katastru, PK – mapy pozemkového katastru, KN – Katastr nemovitost

Zdroj: vlastní, 2024

Hustota okrajů (ED) a hustota plošek (PD), jak bylo vysvětleno v předchozí teoretické části, představuje poměr délky hran a počet plošek a v krajině k celkové ploše zkoumaného území. U většiny případů je větší hustota okrajů plošek způsobena daným počtem jednotlivých plošek. Čistě z logického hlediska můžeme říci, že čím vyšší je počet plošek, tím vyšší je hustota okrajů. Tohoto jevu si můžeme i povšimnout v tabulce č. 6 s tabulce č. 7.

Podrobnější analýza v tabulce č.6 naznačuje, že na položené obce, kde převažuje dominikální půdy je zaznamenána relativně nižší hustota okrajů. Tento jev lze vysvětlit několika faktory. Pravděpodobně nejvýznamnějším faktorem je historické využití dominikálních pozemků, které byly dříve vlastněny šlechtou a často se vyskytovaly jako rozlehlé pozemky nebo velké statky, na rozdíl od rustikálních půd, které byly často vlastněny rolníky nebo malými sedláky a rozděleny na menší orné pole pro individuální využití. Tento rozdíl ve vlastnických vztazích a velikosti pozemků mohl vést k odlišným vzorům v krajině, kde dominikální pozemky měly tendenci k menší fragmentaci a nižší hustotě okrajů ve srovnání s rustikálními půdami.

U dominikálních půd si také můžeme povšimnout zvyšování hustoty okrajů od dob stabilního katastru až po současnost. Prvním faktorem, který tento jev ovlivňuje byla proměna vlastnických vztahů a legislativy týkající se pozemkového vlastnictví. Postupný proces parcelace a prodeje těchto velkých dominikálních pozemků vedl k jejich postupnému zmenšování a rozdrobení mezi různé vlastníky. Tento jev měl vliv nejen na samotnou velikost pozemků, ale také na strukturu vlastnických podílů v krajině.

Další významným faktorem, který můžeme sledovat v námi sledovaných časových období je urbanizace a rozvoj infrastruktury. S rozšiřováním městských oblastí a budováním dopravních sítí se některé dominikální pozemky staly atraktivními pro developerské projekty a byly přeměněny na obytné nebo komerční plochy. Tento proces urbanizace přispěl k postupnému zmenšování dominikálních pozemků a proměně krajinářského charakteru v daných oblastech.

Kontrastně se projevuje situace u rustikálních pozemků. Z dat z tabulky č. 6 vyplývá, že v období pozemkového katastru byla zaznamenána nižší hustota okrajů. Tento jev je pravděpodobně způsoben politickým režimem během éry kolektivizace, kdy byli jednotlivci nuceni předat své pozemky do rukou družstev. Po následné restituci majetků se

dá předpokládat, že družstva převzala pozemky od původních majitelů nebo je pronajímala. Tento proces mohl vést k nižší hustotě okrajů.

Podobných výsledků si tedy můžeme povšimnout i v tabulce č. 7, kde docházelo k obdobným důvodům změny počtu plošek. Největší změny nastaly u dominikální půdy, kde došlo k trojnásobku celkového počtu plošek u prvního sledovaného období a to následkem pozemkové reformy v polovině 19. století. Tato reforma měla za cíl zrušit feudální systém vlastnictví půdy a rozdělit velké pozemkové državy šlechty na menší plochy, které byly pak přiděleny sedlákům a dalším obyvatelům venkova. Tento proces vedl k fragmentaci půdy a vytvoření více menších ploch, což zvýšilo počet plošek na území dříve velkých dominikálních půd.

Tabulka č.8 – průměrná délka hranic

MKE km	Dominikální pozemek				Rustikální pozemek			
	SK	RK	PK	KN	SK	RK	PK	KN
Zborovice	1,19	0,70	0,74	0,46	0,69	0,71	0,58	0,58
Pravčice	0,79	0,80	0,29	0,31	0,73	0,64	0,31	0,32
Litenčice	0,66	0,53	0,44	0,55	0,47	0,46	0,46	0,33
Výšovice	1,00	0,27	0,45	0,47	0,68	0,66	0,55	0,47
Víceměřice	0,56	0,44	0,40	0,44	0,55	0,43	0,40	0,26
Ráječko	1,03	1,03	1,19	0,36	0,39	0,22	0,24	0,19
Slatinice	2,53	0,42	0,42	0,39	1,30	1,24	0,46	0,46
Skalice nad Svitavou	0,81	0,77	0,35	0,33	0,42	0,38	0,35	0,37
Věžky u Přerova	0,65	0,24	0,34	0,32	0,43	0,27	0,33	0,32
Javůrek	1,59	1,60	0,98	1,04	0,37	0,39	0,35	0,37
Celkem	10,8	6,8	5,6	4,7	6,0	5,4	4,0	3,7

Tabulka č.9 – průměrná rozloha plošky

MPS ha	Dominikální pozemek				Rustikální pozemek			
	SK	RK	PK	KN	SK	RK	PK	KN
Javůrek	10,84	12,80	6,40	7,10	0,55	0,48	0,48	0,59
Litenčice	1,95	1,31	0,76	1,23	0,25	0,24	0,24	0,40
Pravčice	1,87	2,22	0,39	0,44	0,27	0,21	0,60	0,81
Ráječko	6,28	6,28	0,92	1,07	0,13	0,38	0,23	0,14
Skalice nad Svitavou	2,95	2,12	0,42	0,45	0,53	0,39	0,33	0,43
Slatinice	20,69	0,63	0,83	0,52	1,81	1,74	0,74	1,15
Věžky u Přerova	1,80	0,43	0,44	0,40	0,60	0,23	0,52	0,46
Víceměřice	2,84	2,01	0,66	0,64	0,51	0,33	0,59	0,34
Výšovice	4,04	0,34	0,89	0,84	0,41	0,37	0,56	1,01
Zborovice	11,03	2,71	2,97	1,52	0,74	0,78	0,64	0,64
Celkem	64,3	30,9	14,7	14,2	5,8	5,2	4,9	6,0

Vysvětlivky: SK – stabilní katastr, RK – mapy reambulovaného katastru, PK – mapy pozemkového katastru, KN – Katastr nemovitost

Zdroj: vlastní, 2024

Průměrná délka hranic představuje klíčový ukazatel pro analýzu proměn využití území a krajinné struktury v průběhu času. Tato studie se zaměřuje na srovnání těchto změn mezi různými časovými obdobími, což umožňuje detailní a komplexní pochopení vývoje krajiny. Zvláště významné transformace se odehrály ve druhém sledovaném období, kdy došlo ke značnému zmenšení celkové průměrné délky hranic. Tento pokles lze vysvětlit rozdělením velkých pozemků šlechty na menší plochy, což vedlo k většímu počtu plošek a zvýšení celkové rozlohy území. Tímto způsobem je průměrná délka hranic klíčovým indikátorem pro sledování dynamiky změn v krajinné struktuře a využití půdy v průběhu historického vývoje.

Důkazem je porovnání celkových výsledků ze všech zkoumaných území uvedených v tabulkách č. 8 a č. 9, které spolu korelují až na odchylku na území původních rustikálních pozemků, kde průměrná rozloha plošek v posledních dvou sledovaných obdobích rapidně vzrostla. Důvodem tomu jsou obce Litenčice, kde místní firma sloučila více původně menších pozemků pro svůj prospěch. Stejný jev můžeme také pozorovat například v obci Výšovice, kde malé orné pole byly zakoupeny podnikateli, kteří je nadále využívají ve svůj prospěch nebo je pronajímají místním družstvům.

Pro hlubší analýzu výsledků jsme vybrali tři obce, a to Skalice nad Svitavou, Věžky u Přerova a Javůrek. Dříve jsme se zaměřovali na položení obcí z dob stabilního katastru,

keré se vyznačují převahou dominikální půdy. Pro komplexnější pochopení a vyhodnocení jsme nyní zvolili tři obce, kde jsme se soustředili na zbylá položení, kde převažuje rustikální půda v období stabilního katastru. Tyto lokality však nezahrnují intravilán obcí.

Tabulka č.10 – Shannonův index diverzity

SDI	Dominikální položení				Rustikální položení			
	SK	RK	PK	KN	SK	RK	PK	KN
Skalice nad Svitavou	0,8	0,8	0,7	0,8	0,8	0,8	0,7	0,7
Věžky u Přerova	1,0	0,9	0,5	0,5	0,7	0,7	0,6	0,6
Javůrek	0,8	0,8	0,9	0,9	0,5	0,5	0,5	0,6

Tabulka č.11 – index ekvitability

Ekvitabilita	Dominikální položení				Rustikální položení			
	SK	RK	PK	KN	SK	RK	PK	KN
Skalice nad Svitavou	0,2	0,3	0,2	0,3	0,3	0,3	0,2	0,2
Věžky u Přerova	0,2	0,2	0,1	0,1	0,2	0,2	0,1	0,1
Javůrek	0,2	0,1	0,2	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1

Vysvětlivky: SK – stabilní katastr, RK – mapy reambulovaného katastru, PK – mapy pozemkového katastru, KN – Katastr nemovitost

Zdroj: vlastní, 2024

V tabulce č. 10 můžeme pozorovat, že v obcích Skalice nad Svitavou a Javůrek je větší dominance určitých typů krajiny na lokalitách, které jsou charakterizovány převážně dominikálními pozemky. Tento jev lze vysvětlit skutečností, že na těchto dominikálních pozemcích se nachází širší spektrum krajinných prvků, včetně lesů, zahrad a zastavěných ploch. Naopak, na rustikálních pozemcích, které jsou převážně využívány pro ornou půdu, není taková rozmanitost krajinných typů.

Index ekvitability je přímo úměrný Shannonovu indexu diverzity, což znamená, že čím vyšší hodnota indexu, tím vyváženější je rozložení druhů nebo typů v daném prostředí. Výsledky porovnání mezi dominikální půdou a rustikální půdou v tabulce č. 11 neprokazují výrazné rozdíly. Nicméně ve srovnání s tabulkou č. 10 jsou zde pozorovány vysoké hodnoty, což naznačuje vysokou druhovou diverzitu v dané oblasti. Je však důležité zdůraznit, že druhy nejsou rovnoměrně rozloženy. Tento jev je patrný ve všech sledovaných časových obdobích.

Tabulka č.12 – Krajinná dominance

Dominance	Dominikální položení				Rustikální položení			
	SK	RK	PK	KN	SK	RK	PK	KN
Skalice nad Svitavou	0,6	0,3	0,4	0,3	0,3	0,3	0,4	0,4
Věžky u Přerova	0,6	0,5	0,9	0,8	0,7	0,6	0,1	1,0
Javůrek	0,5	1,0	0,7	0,7	0,1	0,9	0,9	0,8

Vysvětlivky: SK – stabilní katastr, RK – mapy reambulovaného katastru, PK – mapy pozemkového katastru, KN – Katastr nemovitost

Zdroj: vlastní, 2024

V tabulce č. 12 si můžeme povšimnout větší krajinné dominance na položení obcí, kde převážela dominikální půda. Což v porovnání s tabulkou č. 5, kde jsme se zaměřovali pouze na položení s dominancí dominikální půdy je pravý opak. V tabulce č. 5 si můžeme povšimnout menší míru krajinné dominance na dominikálních pozemcích. Nesmíme avšak zapomenout na možnou ovlivnitelnost námi zvolenými a zkoumanými třemi obcemi. Nicméně pokud se zaměříme pouze na tabulku č. 12 daná situace je způsobena převážně výskytem orných půd.

Tabulka č.13 – Hustota okrajů

Hustota okrajů Km/ha	Dominikální položení				Rustikální položení			
	SK	RK	PK	KN	SK	RK	PK	KN
Skalice nad Svitavou	0,57	0,71	0,96	0,81	0,89	0,93	0,99	0,96
Věžky u Přerova	0,53	0,87	0,69	0,74	1,12	1,33	0,73	0,72
Javůrek	0,21	0,32	0,22	0,20	0,72	0,36	0,76	0,50

Tabulka č.14 – Hustota plošek

Hustota plošek ha	Dominikální položení				Rustikální položení			
	SK	RK	PK	KN	SK	RK	PK	KN
Skalice nad Svitavou	1,24	1,67	2,73	2,72	2,40	2,53	2,87	2,53
Věžky u Přerova	1,11	3,35	2,07	2,31	2,84	4,31	2,06	2,09
Javůrek	0,30	0,64	0,38	0,31	1,64	0,79	1,80	1,03

Vysvětlivky: SK – stabilní katastr, RK – mapy reambulovaného katastru, PK – mapy pozemkového katastru, KN – Katastr nemovitost

Zdroj: vlastní, 2024

Jak již bylo výše zmíněno, větší počet plošek obvykle koresponduje s větší délkou okrajů mezi těmito ploškami. Tento trend je patrný z výsledků prezentovaných v tabulkách č. 13 a č. 14, kde lze pozorovat, že oblasti s dominancí dominikální půdy mají nižší počet plošek ve srovnání s oblastmi, kde převažuje rustikální půda.

Tabulka č.15 – průměrná délka plošky

MPE km	Dominikální položení				Rustikální položení			
	SK	RK	PK	KN	SK	RK	PK	KN
Skalice nad Svitavou	0,46	0,43	0,35	0,30	0,37	0,37	0,34	0,38
Věžky u Přerova	0,48	0,26	0,34	0,32	0,39	0,31	0,35	0,35
Javůrek	0,70	0,50	0,58	0,64	0,44	0,46	0,42	0,49

Tabulka č.16 – průměrná rozloha plošky

MPS ha	Dominikální položení				Rustikální položení			
	SK	RK	PK	KN	SK	RK	PK	KN
Skalice nad Svitavou	0,81	0,60	0,18	0,37	0,42	0,39	0,35	0,39
Věžky u Přerova	0,90	0,30	0,48	0,43	0,35	0,23	0,48	0,48
Javůrek	3,36	0,50	0,58	3,20	0,61	1,27	0,56	0,97

Vysvětlivky: SK – stabilní katastr, RK – mapy reambulovaného katastru, PK – mapy pozemkového katastru, KN – Katastr nemovitost

Zdroj: vlastní, 2024

V tabulce č.15 a tabulce č. 16, které spolu navzájem korelují si můžeme povšimnout Větší průměrná délka plošky a průměrná rozloha plošky na dominikálních půdách oproti rustikálním naznačuje, že na dominikálních pozemcích se nachází rozsáhlejší souvislé plochy s menším množstvím oddělených parcel. To signalizuje vyšší míru souvislosti a jednotnosti využití půdy na dominikálních pozemcích, zatímco rustikální půda bývá fragmentovanější a rozdělenější kvůli různým druhům vlastnictví a využití.

8 Závěr

Tato bakalářská práce si klade za cíl zkoumat proměny struktury a využití krajiny ve vybraných územích bývalých panských dvorů. Sleduje tuto proměnu prostřednictvím vypočtených krajinných metrik v prostředí geografického informačního systému (GIS) na základě změn struktury krajiny mezi čtyřmi časovými horizonty.

Pro sběr dat byly využity mapy stabilního katastru, reambulovaného katastru, pozemkového katastru z roku 1927 a katastru nemovitostí. Tyto zdroje poskytly informace o využití krajiny v průběhu času a umožnily analyzovat vývoj pozemkových vztahů a majetkové struktury.

Zpracování dat probíhalo v programu ArcGIS Pro, který umožňuje úpravu geografických dat a kartografické zpracování tematických map. Následně byly použity krajinné metriky, jako je Shannonův index diverzity, index ekvitability, krajinná dominance, hustota okrajů a další, k analýze změn v krajině.

V rámci historických pozemkových reforem byly identifikovány klíčové události, jako například zrušení poddanství a roboty v roce 1848 nebo pozemkové reformy v letech 1919 a 1948. Tyto události měly zásadní vliv na vlastnické vztahy a rozložení půdy v krajině.

V závěru této bakalářské práce je evidentní, že historické pozemkové reformy zanechaly významný otisk na struktuře a využití krajiny v analyzovaných územích bývalých panských dvorů. Důkladná analýza krajinných metrik odhalila transformace v krajině, kde původně rozmanité dominikální pozemky, jako rozlehlé pole, lesy a rybníky, postupem času přešly do podoby homogenních krajin v důsledku politických proměn.

Klíčovým faktorem ovlivňujícím změnu struktury krajiny byly společenské a politické síly, zejména poválečný vývoj a éra socialismu. Během této doby měly významný dopad na proměnu krajiny události, jako byl odsun německého obyvatelstva a proces kolektivizace. Výsledkem těchto událostí bylo dramatické snížení počtu drobných pozemků v analyzovaných oblastech, což bylo způsobeno jejich sloučením do větších plošných jednotek. Tento trend je potvrzen i výzkumem Bičíka a spol. (2010).

Analýza změn v krajinné struktuře a vlastnických vztazích poskytuje důležité poznatky pro environmentální management, územní plánování a ochranu přírody v daných oblastech. Dále naznačuje, že krajinu ovlivňují nejen přírodní faktory, ale i lidská činnost a historické události, které mají dlouhodobé důsledky na podobu krajiny v současnosti.

9 Seznam použité literatury a dalších pramenů

BIČÍK, I., a kol. (2010): Vývoj využití ploch v Česku. Česká geografická společnost, Praha.

Boltižiar, M. a Olah, B. 2009. Krajina a jej štruktúra (Mapovanie, zmeny a hodnotenie). Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2009. ISBN: 9788080945527.

BOTEQUILHA-LEITÃO, A., MILLER, J., AHERN, J., MCGARIGAL, K. (2006): Measuring Landscapes: A Planner's Handbook. Island Press, Washington.

BRŮNA, V., KŘOVÁKOVÁ, K., NEDBAL, V.: Stabilní katastr jako zdroj informací o krajině. *Historická geografie*, Praha : Historický ústav AV ČR 33, (2005), s. 397-409

ELIÁŠ, K. Dvě pozemkové reformy a státní nabytí vlastnického práva k nemovitostem, *Právník* 2016 s. 209-232, ISSN 0231-6625

FORMAN, R. T. T., GODRON, M. (1993): Krajinná ekologie. Academia, Praha.

Hargis, C.D., Bissonette, J.A. & David, J.L. The behavior of landscape metrics commonly used in the study of habitat fragmentation. *Landscape Ecology* 13, 167–186 (1998)

Internetové zdroje

JECH, Karel, Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy, Praha 2008, s. 12.

KŘOVÁKOVÁ, K., SEMERÁDOVÁ, S., MUDROCHOVÁ, M., SKALOŠ, J. (2015): Landscape functions and their change – a review on methodological approaches. *Ecological Engineering*, 75, 378-383.

MARŠÍKOVÁ, M., MARŠÍK, Z. Dějiny zeměměřictví a pozemkových úprav v Čechách a na Moravě v kontextu světového vývoje. Praha: Libri, 2007. 182 s. ISBN 978-80-7277-318-3

MAŠEK, František. Pozemkový katastr. Soupis, popis a geometrické zobrazení pozemků ČSR. Praha: Ministerstvo financí, 1948.

O'NEILL, R. V., et al. Indices of Landscape Patterns. *Landscape Ecology*. 1988, 1, 3, s. 153 - 162. Dostupný také z WWW: .

Právo české, slovanské

PRŮCHODOVÁ, I. Restituce majetku podle zákona o půdě. Praha: C.H. Beck, 1997. ISBN 80-7179-110-5, s. 16.

SEMOTANOVÁ, E.: Historická geografie Českých zemí. Praha, 1998, , s. 9-12.

TURNER, M. G., GARDNER, R. H. (2015): Landscape ecology in theory and practice: Pattern and Process. Springer-Verlag, second edition, New York.

Uuemaa, E., & Mander, Ü. (2013). Landscape metrics and indices: An overview of their use in landscape research. *Living Reviews in Landscape Research*, 7(1), 1-36.

VAŇOUS, M. 2013. Pozemkové úpravy v naší historii. Pozemkové úpravy. r. 21, č. 2, s. 10-11. ISSN 1214-5815

WALZ, U. (2011): Landscape Structure, Landscape Metrics and Biodiversity. Living Review in Landscape Research, 5 (3), 1-35.

Internetové zdroje:

ČÚZK – Historie pozemkových evidencí. ČÚZK [online]. ©2016 [cit. 2024-04-20]. Dostupné z: <https://www.cuzk.cz/Katastr-nemovitosti/O-katastru-nemovitosti/Historie-pozemkovych-evidenci.aspx>

ČÚZK, Archiv Zeměměřický úřad. ČÚZK [online] ©2016 [cit. 2024-04-20]. Dostupné z: <https://ags.cuzk.cz/archiv/>

ČÚZK, WMS služba geoportálu. WMS Katastrální mapy on <https://services.cuzk.cz/> . [Online] [Citace: 28. 4. 2024.] <http://services.cuzk.cz/wms/wms.asp>.

Vademecum Ústředního archivu zeměměřictví a katastru [online]. Ústřední archiv zeměměřictví a katastru & Bach systems, s. r. o.: ©2021. [cit. 2024-04-20]. Dostupné z: <https://uazk.cuzk.cz/vademecum/>